

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ДЕМОГРАФІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

DEMOGRAPHIC SECURITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT ASSESSMENT

У статті представлено дослідження нормативно-правової бази щодо проведення оцінки стану соціально-економічного розвитку регіонів України. Проведено аналіз системи показників, щодо оцінки соціально-економічного розвитку регіонів та реалізації державної політики. Відмічено фрагментарне та недостатнє врахування показників оцінки демографічної безпеки та людського розвитку. Загострення демографічних проблем, зумовлено військовою агресією є втрата населення за рахунок міграції, частина населення знаходиться на тимчасово окупованих територіях, зростання смертності серед мирного населення та військових, зниження народжуваності. За рахунок депопуляції погіршується статеві-вікова структура, зменшення частки дітей і постаріння населення. Під час військової агресії досить важко оцінити демографічний стан в країні, але інформація про чисельність населення, народжуваність, смертність, міграцію, рівень поширення хвороб є досить актуальною для національної безпеки. Впровадження оцінки демографічної безпеки України як моніторинг стратегії людського розвитку, дозволить виявляти небезпечні тенденції та загрози національній безпеці в демографічній сфері.

Ключові слова: національна безпека, демографічна безпека, народжуваність, смертність, міграція.

The article presents a study of the legal framework for assessing the state of socio-economic development of the regions of Ukraine. Methods of monitoring and evaluating the effectiveness of the implementation of state regional policy are considered. Retrospective analysis and the current state of the system of indicators, regarding the assessment of the socio-economic development of the regions and the implementation of state policy, have been carried out. Fragmentary and insufficient consideration of demographic security and human development assessment indicators was noted. It is noted that the population of the country is the basis through which social reproduction is carried out, it is a source of resources for labor, a consumer and a carrier of economic relations. An assessment of the demographic situation during Russia's military aggression, which deepens the demographic crisis even more, is extremely necessary. Significant population depopulation is caused by a decrease in population due to migration, a part of the population finds itself in temporarily occupied territories, an increase in mortality among the civilian population and the armed forces of Ukraine, and a decrease in the birth rate. Due to depopulation, the sex-age structure is deteriorating, the share of children is decreasing, and the population is aging. Along with the aggravation of the demographic crisis, the qualitative indicators of the population are also deteriorating: the increase in the incidence of tuberculosis and infectious diseases, the increase in alcoholism and drug addiction. During military aggression, it is quite difficult to assess the demographic situation in the country, but information about the population size is available. birth rate, death rate, migration, the level of spread of diseases is quite relevant for national security. Conducting an assessment of Ukraine's demographic security will allow identifying dangerous trends and threats to national security, as well as vulnerabilities in the state and society. The obtained information can be used by the state leadership and authorized state bodies to make decisions regarding the formation of appropriate state policy, taking into account a wide range of demographic and social threats and planning measures to increase the level of demographic security.

Key words: national security, demographic security, birth rate, mortality, migration.

УДК 314.143

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-30>

Цвігун І.А.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри обліку,
оподаткування та технологій
електронного бізнесу,
Заклад вищої освіти
«Подільський державний університет»

Tsvihun Inna

Higher Educational Institution
«Podillia State University»

Постановка проблеми. В стратегії людського розвитку затвердженої Указом президента України від 2 червня 2021 року [13] зазначено наявність демографічних проблем в Україні, що проявляється. Перш за все, в значному зменшенні населення та його постарінню. Причинами втрат населення є низька народжуваність та висока смертність. Це пов'язано з високою смертністю в молодому віці, низькою народжуваністю жінок фертильного віку, що зумовлює погіршення статеві-вікової структури населення, а саме зменшення чисельності дітей і зростання частки літніх людей.

Поряд з кількісними втратами населення, спостерігається і погіршення якісних характеристик.

Зростання чисельності хворих на туберкульоз, онкологічні захворювання. Пандемія Covid також сприяла погіршенню медико-демографічних показників. Все це зумовлює зниження очікуваної тривалості життя населення. В цілому чисельність населення у 1991 році становила 52 мільйони, а в 2021 р. – 41,4 мільйони без урахування даних щодо населення тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя), тобто депопуляція становила 10,6 млн. осіб.

Ці демографічні проблеми характеризували складну демографічну ситуацію станом на 2021 рік. З початком повномасштабної агресії

росії 24 лютого 2022 року демографічна ситуація значно погіршилася. Біженців з України фіксують у всьому світі 6,3 мільйони згідно з даними ООН. Зростання смертей мирного населення та військових, частина населення знаходиться на окупованих територіях. Тому оцінка демографічної безпеки на сьогодні є одним з головних завдань національної безпеки, тому що населення є основою існування країни та її економічному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням методологічного, теоретичного та практичного вивчення проблем дослідження демографічної ситуації та демографічної безпеки займаються багато науковців. Основні дослідження зосереджені на вивченні та вдосконаленні демографічної ситуації та оцінки демографічної безпеки. Серед найбільш відомих науковців слід назвати таких, як О.Ю. Александрова [4], О.М. Гладун [1], О.А. Грیشнова [3], Е.М. Лібанова [2], К. Демченко [5]. Однак, слід зазначити, що в сьогоденних умовах недостатньо дослідженими залишаються питання оцінки демографічної безпеки державному рівні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження існуючих методик соціально-економічного розвитку регіонів в контексті оцінки

демографічних проблем. Розробка показників демографічної безпеки, які б врахували проблеми кількісного і якісного стану населення України в умовах воєнного стану та повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз має життєво важливе значення для успіху розробки політики та виконання програм, проєктів та операційних послуг. Аналіз допомагає формувати та оцінювати варіанти, дає розуміння того, як працюють і поводяться складні системи, вимірює продуктивність системи та покращує ефективність [6, с. 5].

Для оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України на державному рівні розробляються комплексна система показників, що дозволяють визначити рівень розвитку кожного регіону та основні проблеми, що притаманні йому. Варто відмітити, що протягом останніх десятиліть змінювалися законодавчі акти, щодо оцінки соціально-економічного розвитку чи певних його особливостей. На сьогодні існує три основних методики оцінки розвитку регіонів: оцінки результативності реалізації державної регіональної політики, індексу конкурентоспроможності регіонів та індексу регіонального людського розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Моніторинг показників соціально-економічного розвитку регіонів в контексті оцінки демографічного і соціального розвитку

№	Назва документа	Чисельність показників	Кількість показників і напрямів
1	Постанова КМУ від 21 жовтня 2015 р. № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» [7]*	27 показників (6 напрямів) – щокварталу; 64 показники (12 напрямів) – щороку.	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років
			Загальний коефіцієнт смертності на 1 тис. осіб наявного населення
			Кількість живонароджених на 1 тис. осіб наявного населення, проміле
			Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом активного туберкульозу на 100 тис. осіб населення, осіб
			Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до первинного обліку на 10 тис. дитячого населення, осіб
Кількість кримінальних правопорушень, вчинених проти життя та здоров'я особи, на 10 тис. осіб населення, одиниць			
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1029 «Про проведення розрахунку індексу конкурентоспроможності регіонів» [8]*	54 показники по 10 напрямках	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років
			Коефіцієнт смертності у віці 0-17 років, на 1000 осіб відповідного віку
			Коефіцієнт смертності від хвороб системи кровообігу, на 100 тис. осіб наявного населення
Коефіцієнт смертності від новоутворень, на 100 тис. осіб наявного населення			
3	Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1029 «Про проведення розрахунку індексу регіонального людського розвитку» [9]*	8 показників по 3 напрямках	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років
			Загальний коефіцієнт приросту (скорочення) чисельності населення, на 1000 осіб наявного населення, проміле
			Коефіцієнт смертності від навмисного самоушкодження, на 100 тис. осіб наявного населення, просантиміле

*Дію Постанов кабінету міністрів України зупинено на період реалізації експериментального проєкту щодо моніторингу завдань пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи згідно з Постановою КМ № 726 від 24.06.2022 [10].

Кожна методика розрахунку володіє своєю системою показників та методикою розрахунку. Але, виходячи з сучасних демографічних проблем, нами враховано лише показники, що характеризують кількісні та якісні проблеми відтворення населення. Варто відмітити, що кожна методика відображає лише окремі показники демографічного відтворення і вони в кожній методиці є різні, спільним є лише очікувана тривалість життя при народженні. Хоча даний показник акумулює в собі досить багато чинників людського розвитку, але при цьому є недостатнім для оцінки демографічного розвитку. При цьому показники смертності від захворювань є різними в кожній методиці.

Серед досліджених методик найбільше показників, щодо оцінки демографічної ситуації є в методиці «Проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики». Проте цих показників лише шість і вони входять до 64 показників по 12 напрямках. Напрямки в яких відображено демографічні показники є «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я» та «Соціальний захист та безпека». При цьому оцінювання проводиться в три етапи [7]:

1) передбачає порівняння відхилення значень показників за кожним конкретним регіоном від їх найкращих значень за регіонами за відповідний (звітний) період та відповідне ранжування регіонів від 1-го до 27-го місця;

2) визначення середнього арифметичного значення суми рейтингових оцінок конкретного регіону за всіма показниками щорічної оцінки, що характеризують окремий напрям діяльності;

3) визначається інтегральна рейтингова оцінка як середнє арифметичне значення суми рейтингових оцінок конкретного регіону за всіма напрямками.

Варто відмітити, що така методика не враховує в повній мірі показники демографічної безпеки.

Система оцінки регіонального розвитку є складною і не має чітких концептуальних засад в демографічній сфері. На сьогодні проведення оцінки соціально-економічного розвитку держави припинено, згідно з постановою моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії російської федерації на основі геоінформаційної системи.

Відсутність об'єктивної оцінки демографічних проблем кожного регіону на державному рівні сприятиме прийнятті помилкових управлінських рішень. І, як наслідок, загостреннях демографічних проблем у майбутньому.

Комплексна оцінка оцінки людського розвитку була розроблена Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України [11]. Запропонована методика розрахунку індексу регіонального людського розвитку є інтегральним показником, що характеризує досягнення регіонів України в області людського розвитку. Передбачає визначення 33 показників, об'єднаних у 6 блоків: відтворення населення, з яких перший і другий блоки відображають основні аспекти демографічного розвитку.

Особливістю цієї системи показників є те, що вона відображає основні проблеми демографічного розвитку, але інформація для розрахунку цих показників не є загальнодоступною. Суть моніторингу людського розвитку та демографічної безпеки має бути загальнодоступна і зрозуміла інформація для розрахунку та аналізу показників.

Згідно Закону про національну безпеку України [12] «національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян».

Таблиця 2

Демографічні показники індекс регіонального людського розвитку

	Показники
Блок 1. Відтворення населення.	сумарний коефіцієнт народжуваності
	дитяча смертність (у віці до 5 років), %
	середня очікувана тривалість життя при народженні, років
	ймовірність чоловіків дожити від 20 до 65 років
	ймовірність жінок дожити від 20 до 65 років
Блок 2. Соціальне становище	коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення)
	кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу (на 100 тис. населення)
	кількість хворих із вперше встановленим діагнозом алкоголізму, розладу психіки через вживання наркотиків та психоактивних речовин (на 100 тис. населення)
	кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 тис. дітей 0–17 років)
	коефіцієнт підліткової народжуваності (кількість дітей, народжених дівчатами у віці 15–17 років, на 10 тис. дівчат відповідного віку)
кількість померлих від навмисного самошкодження (на 100 тис. населення)	

Метою стратегії людського розвитку [13] є створення умов для всебічного розвитку людини протягом життя, розширення можливостей реалізації потенціалу і свободи особистості, її громадянської активності заради формування згуртованої спільноти громадян, здатних до активної творчої співучасті у гармонійному, збалансованому та сталому розвитку держави.

Стратегія людського розвитку прийнята у 2021 році і її метою є покращення основних показників людського розвитку, зокрема, медико-демографічної ситуації в Україні, а саме:

- позитивний природний приріст населення;
- зменшення рівнів материнської смертності та смертності новонароджених;
- підвищення середньої тривалості життя;
- підвищення рівня народжуваності;
- зниження смертності від неінфекційних захворювань, зокрема серцево-судинних та онкологічних;
- зниження показників захворюваності та інвалідизації населення;
- встановлення контролю над поширенням інфекційних захворювань [12].

Тобто саме ці показники мають бути в основі оцінки регіонального людського розвитку. Зважаючи на військову агресію і значну втрату населення ми вважаємо, що потрібно в стратегії людського розвитку розробити показники демографічної безпеки, що дозволять оцінити основні демографічні загрози і ризики сьогодення. Оцінка демографічних загроз та ризиків кожного регіону дозволить розробити відповідну державну політику регіонального розвитку.

Демографічна криза в майбутньому матиме негативний вплив на економіку через зменшення внутрішнього ринку та чисельності працездатного населення. Постаріння населення до зростання витрат на охорону здоров'я та соціальне обслуговування, що стане значним елементом бюджетних витрат.

Враховуючи катастрофічну демографічну ситуацію, що зумовлена військовою агресією необхідна комплексна система оцінювання рівня демографічної безпеки демографічних ризиків і загроз для ефективного реагування на загрози, надзвичайні та кризові ситуації на різних етапах їх виникнення.

Система показників демографічної безпеки та проведення її моніторингу має бути затверджена на державному рівні як оцінка стратегії людського розвитку. Показники оцінки демографічної безпеки мають дозволити оцінити різні аспекти людського розвитку. А саме: коефієнти депопуляції, смертності (у працездатному віці, дітей до 1 року), народжуваності, старіння населення, очікувана тривалість життя населення, кількість чоловіків на 10000 жінок.

Важливим є і врахування якісних показників населення: кількість дітей-інвалідів у віці 0–17 років, кількість вперше визнано інвалідами у віці старше 18 років, кількість хворих з вперше встановленим діагнозом злоякісної новоутворення, кількість хворих з вперше встановленим діагнозом хвороби системи кровообігу, кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активний туберкульоз, кількість хворих із вперше встановленим діагнозом розлади психіки та поведінки, кількість хворих із вперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекція.

Також досить важливим є оцінка девіантної поведінки в суспільстві: кількість померлих результаті навмисного само ушкодження, смертність населення від алкогелезалежних хвороб, кількість вперше зареєстрованих випадків розладів психіки і поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин, кількість злочинів, кількість померлих внаслідок нападу з метою убивства чи нанесення ушкодження, кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування у віці 0–17 років.

Оцінка демографічної безпеки, як окрема система показників дозволить оцінити всі загрози і проблеми відтворення населення та людського розвитку. При цьому базою для порівняння цих показників мають бути порогові значення з яким кожен показник має бути порівняний, а не порівняння відхилення значень показників за кожним конкретним регіоном від їх найкращих значень за регіонами. Цими пороговими значеннями можуть бути показники країн Європейського Союзу чи показники, розраховані групою експертів для оцінки демографічної безпеки в Україні, враховуючи післявоєнний розвиток.

Висновки. За результатами дослідження визначено, що існуючі методики оцінки соціально-економічного розвитку регіонів є не досконалими, фрагментарними в контексті оцінки демографічного розвитку.

В сучасних умовах військових дій варто на державному рівні в Стратегії людського розвитку розробити оцінку демографічної безпеки. Запропонована системи показників демографічної безпеки дозволить оцінити не тільки кількісні, але і якісні показники стану населення. Це особливо актуально під час військових дій, що пов'язано з значними демографічними загрозами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.

1. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.
2. Людський розвиток в Україні: пріоритети розвитку сільських поселень у контексті децентралізації управління / за ред. Е.М. Лібанової; відп. за вип.

О.В. Макарова, Т.А. Заяць ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ : Академперіодика, 2020. 354 с.

3. Грішнова О.А. Харазішвілі Ю.М. Демографічна безпека України: індифікатори, рівень, загрози. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2. С. 65–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2019_2_7 (дата звернення: 23.11.2023).

4. Александрова О.Ю. Демографічна безпека України: оцінка стану, акценти державного регулювання. *Агросвіт*. 2017. № 18. С. 69–75.

5. Демченко, К. Демографічна та соціальна безпека України як взаємопов'язані елементи національної безпеки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-12> (дата звернення: 23.11.2023).

6. HM Treasury. The Aqua Book: guidance on producing quality analysis for government. 26 March 2015. 63 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7f3bb8e5274a2e87db49be/aqua_book_final_web.pdf (дата звернення: 23.11.2023).

7. Порядок та методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.11.2023).

8. Порядок проведення розрахунку індексу конкурентоспроможності регіонів: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1029. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#n35> (дата звернення: 23.11.2023).

9. Методика проведення розрахунку індексу регіонального людського розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1029. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#n84> (дата звернення: 23.11.2023).

10. Про реалізацію експериментального проекту щодо моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 726. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.11.2023).

11. Методика вимірювання регіонального людського розвитку. Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. 2012. 50 с. URL: https://idss.org.ua/ukr_index/Methodika_ua.pdf (дата звернення: 23.11.2023).

12. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року N 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 23.11.2023).

13. Стратегія людського розвитку: Указ Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>

Kol. monohr / za red. O.M. Hladuna; NAN Ukrainy, In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy. Kyiv. (in Ukrainian)

2. Liudskiy rozvytok v Ukraini: priorytety rozvytku silskykh poselen u konteksti detsentralizatsii upravlinnia (2020) [Human development in Ukraine: priorities for the development of rural settlements in the context of decentralization of management] za red. E.M. Libanovoi; vidp. za vyp. O.V. Makarova, T.A. Zaiats ; In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy. Kyiv: Akadempriodyka. (in Ukrainian)

3. Hrishnova O.A. Kharazishvili Yu.M. (2019) Demohrafichna bezpeka Ukrainy: indyfiatory, riven, zahrozy [Demographic security of Ukraine: indicators, level, threats]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, vol. 2. pp. 65–80. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2019_2_7 (accessed 23.11.2023).

4. Aleksandrova O.Yu. (2017) Demohrafichna bezpeka Ukrainy: otsinka stanu, aktsenty derzhavnoho rehuliuвання [Demographic security of Ukraine: state assessment, emphasis of state regulation]. *Ahrosvit*. vol. 18. pp. 69–75.

5. Demchenko, K. (2022) Demohrafichna ta sotsialna bezpeka Ukrainy yak vzaiempoviazani elementy natsionalnoi bezpeky [Demographic and social security of Ukraine as interconnected elements of national security]. *Ekonomika ta suspilstvo*. vol.46. Available at: URL:<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-12> (accessed 23.11.2023).

6. HM Treasury. The Aqua Book: guidance on producing quality analysis for government. 26 March 2015. 63 p. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7f3bb8e5274a2e87db49be/aqua_book_final_web.pdf (accessed 23.11.2023).

7. Poriadok ta metodyky provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatyvnosti realizatsii derzhavnoi rehionalnoi polityky [The procedure and methods of monitoring and evaluating the effectiveness of the implementation of the state regional policy] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 zhovtnia 2015 r. № 856. Available at: https://idss.org.ua/ukr_index/Methodika_ua.pdf (accessed 23.11.2023).

8. Poriadok provedennia rozrakhunku indeksu konkurentospromozhnosti rehioniv [The procedure for calculating the regional competitiveness index]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2017 r. No 1029. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF#Text> (accessed 23.11.2023).

9. Metodyka provedennia rozrakhunku indeksu rehionalnoho liudskoho rozvytku [The procedure for calculating the regional competitiveness index] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2017 r. No 1029. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#n84> (accessed 23.11.2023).

10. Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu shchodo monitorynhu zavdanykh poshkodzhen ta ruynuvan za rehionamy Ukrainy vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii na osnovi heoinformatsiinoi systemy [On the implementation of an experimental project on monitoring the damage and destruction caused by the regions of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation on the basis of the

REFERENCES:

1. Naselennia Ukrainy. Demohrafichni tendentsii v Ukraini u 2002– 2019 rr. (2020)[Population of Ukraine. Demographic trends in Ukraine in 2002–2019].

geoinformation system]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 chervnia 2022 r. No 726. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2022-%D0%BF#Text> (accessed 23.11.2023).

11. Metodyka vymiriuvannia rehionalnogo liudskoho rozvytku [Methodology for measuring regional human development]. Instytutu demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy. 2012. 50 p. Available at: https://idss.org.ua/ukr_index/Metodika_ua.pdf (accessed 23.11.2023).

12. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine] vid 21 chervnia 2018 roku No 2469-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (accessed 23.11.2023).

13. Stratehiia liudskoho rozvytku [Strategy of human development]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 2 chervnia 2021 roku No 225/2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (accessed 23.11.2023).